

LIRIK IN DRAMATIK MIROSLAV FELDMAN

Miroslav Feldman pripada starejši generaciji hrvatskih književnikov, ki se je po večini rodila v devetdesetih letih XIX. in v začetku XX. stoletja, a se je v književnosti pojavila v času prve svetovne vojne ali neposredno po njej. To je generacija Tina Ujevića (1891—1955), Slavka Kolara (1891—1963), Miroslava Krleže (1893), Augusta Cesarca (1893—1941), Antuna Barca (1894—1955), Antuna Branka Šimića (1898—1925), Gustava Krkleca (1899), Dobriše Cesarića (1902), Dragutina Tadijanovića (1905) in drugih.

Tako je Feldman, ki se je rodil 1899 v slavonskem mestu Virovitici, stopil v književnost v izbrani družbi najmočnejše književne generacije v hrvatski književnosti sploh. Taka atmosfera lahko ugodno vpliva na razvoj lastnih dispozicij. Hkrati je prejšnja grupa književnikov iz »moderne« približala hrvatsko književnost evropski ravni in koristno delovala na bodoče književnike. Čeprav je bil Feldman mlajši od večine omenjenih pisateljev, je dobil v začetku več spodbud od modernistov kot od svojih sodobnikov.

Za književnost, zlasti za liriko se je zanimal že v gimnaziji, ki jo je moral končati v skrajšanem roku v Zagrebu, da bi lahko njegovo mladost izročili klavnici svetovne vojne, na italijanski fronti. Vendar ni vojna s svojo krutostjo v tem času neposredno vplivala na mladega lirika pri izbiri tematike, temveč pozneje.

Njegovi *Dvije pjesme*, s katerima sta ga urednika Savremenika Branimir Livadić in Julije Benešić uvedla v književnost, govorita o intimnih nemirih simboliziranih s paralelizmom dogajanj v naravi. V kratkem: velika ljubezenska sreča iz pesmi *Proljeće* prehaja v agonijo v pesmi *Jesen*, kakor umira vsa narava v tem letnem obdobju. Torej v stilu modernistov Nazorja, Begovića in Domjanića, ki so v rani mladosti v svojih prvencih zaskrbljeno premišljevali o starosti in o minljivosti sveta!

Od tega časa naprej je Feldman redno objavljial pesmi v Savremenu, Krleževem Plamenu, Vijencu, Srpskem književnem glasniku, Hrvatski reviji, sarajevskem Pregledu, Hrvatskem kolu in po drugi svetovni vojni v Kulturnem radniku, Republici in drugje. Posamezne skupine pesmi je izdal v posebnih knjigah lirike: *Iza sunca* (1920), *Arhipelag snova* (1927), *Ratna lirika* (1936); izbori pa iz prejšnjih zbirk, dopolnjeni s pesmimi partizanskih motivov, so izšli v zbirkah *Pjesme* (1954) in *Pitat će kako je bilo* (1959).

Tako je pravzaprav lirika vse življenje trajno zaposlovala Feldmanove ustvarjalne ambicije. Vendar ni ostala osamljena. Mladi zdravnik, internist je imel mimo lirike še eno književno ljubezen, ki je paralelno živela v njegovem ustvarjalnem srcu. To je bila njegova simpatija za dramo in gledališče. Čeprav se je ta nova mikavnost rodila kasneje, je bila v periodi po 1927. letu tako intenzivna, da je včasih močno potisnila liriko na periferijo. Zato so posamezni kritiki ob izdajah njegovih knjig postavljali vprašanje: ali je osnovni interes Feldmanov lirski ali dramski in so s te strani dajali različne prognoze. Kvanti-tetno na vsak način njegovo dramsko delo prekaša lirski opus. Nasproti večji knjigi zbranih lirskih pesmi lahko Feldman dramatik predstavi osem uprizorje-

nih dram: *Vožnja* (Zagreb 1927), *Zec* (1932), *Profesor Žič* (1934), *Na uglu* (1935), *Srna* (1936), *U pozadini* (1939), *Iz mraka* (1946) in *Doči će dan* (Karlovac 1951). Od teh so druga in zadnje tri natisnjene (1933, 1951, 1946, 1947). Tudi Matica hrvatska je 1955 izdala *Tri drame*. V knjigi je predstavila Feldmanovo dramsko delo z igrami: *Zec*, *U pozadini* in *Iz mraka*.

Kot je razvidno, je njegova dramatika precej obilna. Feldman mimo Krleže, Begovića in Josipa Kulundžića vidno zastopa dramsko dejavnost hrvatske književnosti med obema vojnama.

Vendar se zdi, da je pesnik bolj intimno povezan z liriko, saj je z njo začel in se za njo zanima tudi v zadnjem deceniju. V začetku ga največ privlačijo erotični motivi. Eden izmed ciklov celo nosi naslov *Erotika*. Vendar to ni lirika močno poantiranih čustev, tu ni velikih doživetij, ker je vse pridušeno z žalostjo, bolečino, z resignacijo in minljivostjo. Ljubezenski občutki, ki prodirajo tudi v čutnost, so diskretno ublaženi in nekateri postavljeni celo v salon »moderne«. Kritiki so upravičeno ugotovili, da je v prvih zbirkah dosti ritmičnih razpoloženj in izbire slik sorodnih s pesmimi Vladimira Vidrića in Dragutina Domjanica.

Počasi so se oglasili bolj osebni toni. V njih se čuti v ozadju glavni režiser vojna, ki mu je porušila mnoge iluzije mladosti. In ker mu je življenje večkrat zameglilo perspektivo, se je Feldman vse bolj zapiral v sebe družec se s svojo žalostjo in osamljenostjo. Mladenič, ki je štirinajst mesecev gledal smrti v oči in ji je pobegnil, se ni mogel znebiti spremstva njene duhamorne navzočnosti. Celo pesem *Ljubav* z močnejšim emocionalnim zaletom ni mogla biti brez slike pokopališča!

Feldman je pesnik zlomljene, utrujene mladosti, ki jo redko razvedri kak svetlejši aspekt ali lepota narave, toda je njegova trajna zastava — žalost (*Konac stoljeća*). Pesnik obupuje in zaradi disharmonije s sredino, ki v njej živi, beži s svojo obupano egocentričnostjo »v arhipelag sanj«. Nad pesmimi lebdi toga mračnost, toda kljub temu so ritmično razgibane. Faktura stiha, kitice, rime, poraba enjambementa odkriva že bolj sigurno roko in bolj osebni pečat pisatelja. Pojavljajo se ironični, avtoironični in včasih sarkastični toni. Zdaj pesniku prija sorodna lirska razpoloženja Tina Ujevića, Gustava Krkleca in sumatrizem Miloša Crnjanskega. V izrazna sredstva se počasi prikradejo elementi ekspresionizma, vendar ne tako izrazito kot v Cesarčevi in v Krležovi vojni liriki, ki je polna ostrin in paradoksov in je zato njen izraz bolj dinamičen in hiperboličen.

Vendar je bilo težko ostati v tridesetih letih v samotnem »arhipelagu sanj«! Feldmanove pesmi *Poziv* (1930) in *Stoljeće* (1931) odkrivata, da je pesnik občutil bližajočo se vojno nevihto in da se z begom iz družbe ne morejo reševati tako odločilna vprašanja. Vojne fanfare iz Španije in Etiopije zbudijo v pesniku strašne spomine na preživelo vojno. Zdaj v ciklu *Ratna lirika*, ki ga prešinja močna humana nota, ogorčeno protestira proti vojni in novem pokolju človeštva. Feldman ni več miren, temveč je temperamentno razgiban in ritmično raznovrsten, vse bolj se giblje v svobodnih ritmihi, ki mu dajejo večjo svobodo formalnih možnosti. Ironija, satira, sarkastično poantiranje, močni kontrasti, svobodno zgrajene kitice postanejo zdaj pogosta in priljubljena sredstva njegove praktične poetike.

Postal je bolj aktiven. Čuteč se vezanega v *Pjesmi 1940* ostro reagira na pasivno podleganje zlu:

*Smijemo koliko hoćemo
kovati srok i rime.
Po redu možemo opjevati
proljeća, ljeta i zime!*

*Smijemo sve!
Tek ono, što nas tišti
i što za stihom vrišti,
ne!*

Tako je življenje pesnika s svojimi zaostrenimi nasprotji priklicalo iz sanj med ljudi, ga aktiviziralo v borbi proti fašizmu, privedlo ga v NOB, ki ga je inspirirala za partizanski cikl pesmi. Vrsta borbenih slik in razpoloženj z optimističnimi perspektivami je očitno našla svojo končno pesniško obliko po daljši kristalizaciji izraza, tako da ni v teh pesmih prevelikih patetičnih gest. Samo pesem *Pilat će kako je bilo* je izrazito deklarativna. Ostale so več ali manj zajete v sintezi splošne atmosfere vojne in intimnega doživetja, splošne človečnosti in nežne ljubkosti, iskrene izraznosti in diskretne ritmike. Odlika teh pesmi je občutljiva, nevsiljiva preprostost in humanizirana lepota.

Razvojni poti v liriki je podobna s tematsko-idejne in oblikovne strani Feldmanova dramska dejavnost. V prvi dramski fazi reagira na disharmonije v družbi s »sentimentalno grotesko« (*Vožnja*) ali s »tragikomedijami« (*Profesor Žič*, *Na uglu*, *Srna*). Kasneje problematiko secira z metodo psihološkega realizma in piše »drame« (*U pozadini*, *Iz mraka*). V edini drami s problematiko iz okupacije *Doći će dan* (1947) ni uspelo Feldmanu, da bi se izognil tehniki šablonskega realizma s kontrasti črno-belih barv.

V njegovih groteskah tudi ni neposredne svežine, temveč se po večini občuti umetno konstruiranje in te pomanjkljivosti se še bolj odkrivajo, ko se spremeni književna atmosfera. Zdi se, da je pravilna s te strani sodba Josipa Bognera: »V Feldmanovem teatru groteske se da bolj slutiti dramska žila kot pa se realno odraža. Ves poznejši razvoj Feldmanov pokaže, da teater groteske ni ustrezal njegovemu ustvarjalnemu temperamentu in da okvir tega teatra ni dovolil Feldmanu, da bi se v njem popolnoma in iskreno izživel. Bilo je potrebno, da je najprej napisal *Zeca* in da je šele nato našel sebe in svoj teater.«

Zares drama *Zec*, ki je nastala med slovesom z grotesko in nastopanjem v smeri realizma, pomeni lepo afirmacijo Feldmanovega dramskega vzpona. Njegovo razgaljevanje zverinskega militarizma, humano sočustvovanje z nemočnimi žrtvami vojne v izrazito modeliranih likih, spreten dialog — vse to so pozitivne lastnosti, ki se bodo še v kvalitetnejši obliki stopnjevale v drami *U pozadini* in do neke mere v drami *Iz mraka*, kjer je osrednje nasprotje med demokratskimi množicami in državnim policijskim aparatom. Razumljivo je, da je državna cenzura onemogočila uprizoritev te drame.

Največ ustvarjalne moči je pokazal v kritični analizi družbenih posledic vojne: žrtve vojne za drugega, obogatitev neskrupuloznih špekulantov, omejenost in togost podeželskih razmer v drami *U pozadini*. Tu je razvil tudi največ invencioznosti v kompoziciji, v poantiranju dramskega dejanja in v psihološko-realističnem oblikovanju glavnih likov. Ta drama je kljub nekaterim manjšim

pomanjkljivostim vrh njegovega dramskega ustvarjanja. Doživela je veliko uprizoritev in ugodne ocene gledaliških kritikov Ranka Marinkovića, Slavka Batušića in Vlade Mađarevića.

Feldman ima svoje mesto v razvoju hrvatske književnosti. Mimo pisateljev kot so Tin Ujević in Miroslav Krleža ni mogel biti niti revolucionar idejne vizionarnosti niti iznajditelj novih originalnih oblik. Vendar se je v splošnem korakanju naprej jasno slišal tudi njegov glas ljubezni, tople humanosti in mržnje zoper vojno in nasilje. Zato je imel več težav s cenzuro.

V ozki izbiri njegovih pesmi in dram so ti glasovi odjeknili živo, tako da je v njih lahko občutili intimno rezonanco Feldmanovega ustvarjalnega timbra. Zato so nekatere njegove pesmi prevedene v nemščino, francoščino, poljščino in češično ter so našle svoje mesto tudi v antologijah hrvatske lirike (*Svitanje, Moja pjesma, Veče*). Med dramami sta zlasti *Zec* in *U pozadini* bili često uprizorjeni v mnogih mestih naše države in sta prodrli tudi v inozemstvo (Dunaj, Praga). Dobili sta Demeterevo nagrado. Drama *Iz mraka* je adaptirana za radio. Kot zašlužni pisatelj je bil predsednik Društva hrvatskih književnikov.

Feldman je občutljiv lirik in viden reprezentant hrvatske in jugoslovanske dramatike.

Jan Petr

MIKLOŠIČ IN ČEŠKA FILOLOGIJA

Fran Miklošič je navezal na slavistično raziskovalno delo J. Dobrovskega in P. J. Šafaříka in ga nadaljeval v skladu z novimi metodičnimi tokovi v indoevropskem jezikoslovju. Cenil je delo svojih čeških vrstnikov in vzdrževal z njimi pismene ali osebne stike. Za podporo, ki jo je našel na začetku pri čeških znanstvenikih (Šafaříku in Palackem), se je oddolžil njihovim naslednikom, kadar je bilo to potrebno za razvoj češke znanosti. Če je bilo treba, se tudi ni pomišljal posredovati pri dunajskih vladnih činiteljih. Kot profesor slavistike v glavnem mestu monarhije in nosilec mnogih državnih in znanstvenih odlikovanj je imel za to dokaj možnosti. Nemajhne zasluge ima za to, da je Gebauer dosegel na praški univerzi položaj, ki mu je po pravici pripadel.

Med njegovimi prvimi češkimi prijatelji so bili V. Hanka, P. J. Šafařík in Fr. Palacký. Hanki je pisal Miklošič 1. 1844 dve pismi¹ s prošnjo, da bi mu poslal Ostromirov evangelij, ki ga je tedaj potreboval pri svojem delu (*Radices*). Hanka mu je rad ustregel in se obenem zelo pohvalno izrazil o njegovi recenziji Boppove primerjalne slovnice. Spočetka sta bila v prav dobrih odnosih, ki pa so se žal kmalu sprevrgli v sovraštvo.

Kot je videti iz Miklošičevega pisma Hanki z dne 7. 9. 1844, je že tedaj poznal Šafaříka in Palackega ali pa je imel z njima vsaj pismene zveze, ker je prosil Hanka, naj jima sporoči njegove pozdrave.

¹ Prim. V. A. Francev, Pis'ma k Vjačeslavu Ganke iz slavjanskih zemelj. Varšava 1905, 801-802.